

Raija Pyölin esitelmä Karjalaisten kesäpäivien "Kukkivat roudan maat" -seminaarissa Kuopiossa 12.6.2009. Julkaistu lyhennettynä Karjalan Heimo -lehdessä n:o 5-6/2009.

Putosiko karjalan kieli evakkoreestä?

Mikä karjala?

On tavallista, että aina kun puhutaan karjalasta, kuulijat eivät välttämättä tiedä, mikä kieli on kyseessä. Usein ymmärretään, että kannakselaisten *mie* ja *sie* -murre olisi karjalan kieltä. Mutta Kannaksella ja Keski-Karjalassa aikoinaan puhutut murteet kuuluvat suomen kielen kaakkoismurteisiin. Niitä voi edelleenkin kuulla etenkin Lappeenrannan seudulla ja omina versioinaan kaikkialla, missä kannakselaisia ja keskikarjalaisia asuu. Karjalan kieli puolestaan ei ole suomen murre, vaan itsenäinen suomalaisugrilainen kieli, joka kuuluu mm. suomen ja viron tavoin itämerensuomalaisiin kieliin. Se on suomen lähin sukukieli. Tämän kielen rajakarjalaiset toivat mukanaan tänne Sisä-Suomeen – kuvainnollisesti sanottuna evakkoreessään. Valtaosa karjalan puhujista asuu kuitenkin nykyisin Venäjän puolella, Karjalan tasavallassa ja Tverin Karjalassa.

Tutkimuksesta

Miten sitten kävi itse karjalan kielelle – putosiko se kenties reestä evakkomatalla? Kun dos. Silvo Hietanen alkuvuodesta ehdotti minulle tätä aihetta, totesin sen saman tien varsin kiehtovaksi... enkä juurikaan harkinnut kieltäytymistä. Osin asiaan vaikuttivat aiemmat tutkimukseni Venäjän karjalaisten parissa, osin omat salmilaisjuureni, joiden myötä mielenkiinto tilanteeseen rajan tällä puolella tuntuu yhä kasvavan. Ajattelin tuolloin, että löytäisin helposti aiheesta jopa tutkimustietoa. Mutta toisin kävi. Karjalaisen siirtoväen historia, perinteet, identiteetti ja kulttuurinen kohtaaminen paikallisväestön kanssa ovat kyllä olleet aktiivisen tutkimuksen kohteena (Kaija Heikkinen 1989; Leo Paukkunen 1989; Tapio Hämynen 1993, 1996 Pirkko Sallinen-Gimpl 1994). Puhumattakaan siirtoväen ja rintamamiesten asuttamisesta, joka on Silvo Hietasen (1982) ominta tutkimusaluetta, ja jonka teeman ympärille tämä seminaari on rakennettu. Ensimmäinen siirtoväkeä koskeva tutkimus ilmestyi jo 1952. Siinä Heikki Waris kumppaneineen esitteli tutkimustulokset karjalaisen siirtoväen sosiaalisesta sopeuttamisesta ja sopeutumisesta. Tämä haastattelu- ja kyselytutkimus toteutettiin vuosina 1948-51, jolloin Karjalasta lähdöstä oli kulunut vasta muutama vuosi, eikä aikaperspektiiviä lähtöön vielä juuri ollut. Tutkimuksessa ei valitettavasti käsitelty lainkaan kieleen liittyviä kysymyksiä, vaikka kielen käytön ja sosiaalisen elämän voisi kaikeksi katsoa kuuluvan oleellisesti yhteen. Kuriositeettina mainittakoon, että tutkijoiden kysyessä, missä ajassa siirtoväki on lopullisesti sulautunut, yli puolet uskoi, että siihen menisi n. 30 vuotta eli siinä vaiheessa kun silloiset täysi-ikäiset olisivat siirtyneet tuonilmaisiin! Nuorten ei enää

uskottu voivan säilyttää karjalaisuutta. "Nuoret ovat valmiit vaikka ruotsia puhumaan." (Waris et al. 1952: 323)

Käsitykseni siirtokarjalaisten kielellisestä sopeutumisesta perustuu suurelta osin siihen omakohtaiseen kuvaan, jonka olen muodostanut sukuni ja muiden siirtokarjalaisten kohtaloista aina siitä lähtien kun minulla jonkinlaisia muistikuvia on ollut eli 1940-50-lukujen vaihteesta alkaen. Olen yrittänyt löytää tuolle kuvalle tukea myös painetuista lähteistä, koska – kuten tunnettua – ajalla on tapana kullata muistoja.

Karjalan kieli ennen sotia

Vaikka karjalaishebo ei kuormaansa vetäessään juuri hurjastellut, olisi reestä putoaminen ollut kohtalokasta: seurauksena pahimmillaan joko hengen meno tai ainakin loukkaantuminen. Näin kielenkin kohdalla. Rajakarjalaisten mukana lähti Sisä-Suomeen erittäin elävä kieli, joka Karjalassa oli pysynyt hengissä jopa vuosisatoja, lähinnä puhekielenä. Vuonna 1939 Raja-Karjalan ortodoksipitäjien Salmin, Suojärven, Suistamon, Impilahden, Korpiselän ja Soanlahden yhteensä n. 55.000:sta asukkaasta varmasti jokainen osasi puhua karjalaa. Se oli varsin yhtenäinen kielimuoto, vaikka eroja pitäjittäin, jopa kylittäin oli melkoisesti, Voisi sanoa, että *joga čupul omah luaduh paistih* (joka nurkalla puhuttiin omaan tapaan). Osassa Raja-Karjalaa oli kielenä karjalan kielen varsinaiskarjalan eteläinen murre (esim. suurimmassa osassa Suojärveä Hyrsylän mutkaa lukuun ottamatta), osassa taas aunus (livvi), jota puhuttiin eniten Salmassa, lähinnä rajaa. Oman sovellutuksensa muodosti sitten Impilahden ja Suistamon eläjien puhe. Eri pitäjien asukkaat kuitenkin ymmärsivät toistensa puhetta. Perheissä puhuivat kaikki karjalaa, muutahan ei juuri osattukaan. Kieltä viljelivät erityisesti lapset, naiset ja vanhukset, jotka eivät paljoakaan liikkuneet kotipiirin tai oman kylän ulkopuolella. Työikäisillä miehillä oli enemmän mahdollisuuksia kielitaitonsa laajentamiseen suomen, jopa venäjän kielen suuntaan: työn perässä he joutuivat joskus lähtemään kauaskin kotikylästä, aina Pietariin, Aunukseen tai Petroskoihin (Hämynen 1993: 83). Kun saman katon alla asui vähintään kolme polvea, kieli siirtyi tehokkaasti buabalta bunukoille.

Pysähdykset ja asettuminen

Mitä kielelle sitten tapahtui, kun evakot alkoivat asettua eri puolille Suomea? *Hebo seizatui konzu kunne* (hevonen pysähtyi milloin minnekin). Jo oman perheen ja suvun vaiheista olen ymmärtänyt, että niitä pysähdyspaikkoja oli runsaasti: sen takasivat jo salmilaistenkin osalta sijoitusalueet vuosina 1939-1945. Väliaikaiset sijoituspaikat tuskin jättivät jälkiä vanhempien rajakarjalaisten kieleen, liikuttiinpa sitten Pohjois-Pohjanmaalla, Keski-Suomessa tai Savo-Karjalassa. Lasten ja nuorten kieli vaihtui varsin nopeasti joko koulussa tarvittavaan suomen yleiskieleen tai paikkakunnan murteeseen. Reestä tippumista siis tapahtui silloin tällöin. Kun lopullinen sijoitus

varmistui, tuli sopeutumisesta suomalaiseseen yhteiskuntaan siirtokarjalaisille kunniasia. Ei haluttu erottua valtaväestöstä. Karjalainen on aina pitänyt arvossa haasteista selviytymistä. Maatalouspohjaisten elinkeinojen parissa eläneille karjalaisille oli tärkeitä saada kylmä tilansa tuottamaan ja näin tulla hyväksytyksi paikkakuntalaisten joukkoon. Vaikka välit savolaisnaapurin kanssa saattoivat vuosikausia hiertää pakkolunastetun maan vuoksi, ei siihen voinut pysähtyä, vaan elämän oli jatkettava. Työpaikkaa kodin ulkopuolelta etsittäessä oli osoitettava paitsi ammatillinen osaaminen myös taito kommunikoida paikkakunnan murteella tai yleissuomella. Naiset olivat jo Karjalassa tottuneet myös miesten töihin *konzu mužikat huškattih ruavon peräs* (silloin kun miehet kiertelivät työn perässä). Naiset olivatkin kysytyä työvoimaa kaupungeissa ja muissa asutuskeskuksissa. Mitä työnteko valtaväestön parissa merkitsi kielellisesti, voimme vain arvata. Lasten koulunkäynti ja menestyminen oli myös eräänlainen hyväksynnän mittari: koulussa pärjäsi, usein välttyi jopa sen ajan koulukiusaamiselta, kun mahdollisimman nopeasti omaksui muiden puhuman kielen. Itse muistan kouluajoiltani, ettei meitä 1950-luvun ortodoksilapsia ainakaan uskontomme vuoksi kiusattu – ilmeisesti siksi, että meitä samassa kylässä asuvia salmilaisten jälkeläisiä oli paljon: uskonnonopetusryhmässä saattoi olla jopa 15-20 ortodoksia. Ryhmädynamiikka ilmeisesti auttoi. Sanaa kiusaaminen ei käytetty siinä merkityksessä kuin nykyisillä koulu- tai työpaikoilla.

Silti monenlaiset ennakkoluulot elivät, varsinkin alkuvuosikymmeninä. Olihan paikkakuntalaisilla toki aiheutta pitää tulijoita outoina lintuina, lähes venäläisinä, kun he paitsi että tulivat rajan pinnasta myös tunnustivat "ryssänuskoa" ja jopa *pagizivat* outoa kieltä, joka kuulosti lähes venäjältä! Ja vielä söivät sieniä ja tulivat kutsumatta kylään! Karjalaisten ominaisuutena pidetty vilkkaus, avoimuus ja seurallisuus koettiin monin paikoin rasitteena, saati sitten se kuuluisa "vaatimattomuus": Karjalaan oli jätettävä suuri koti, mahtava omaisuus, maat, myllyt ja sahat... (*Karjalah pidi jättiä ülen suuri kodi, muat, müllüt da sahat...*)

Erot paikkakuntalaisiin ja eroista johtuneet ennakkoluulot olivat luonnollisestikin suurimmillaan heti sotien jälkeen, mutta alkoivat tasoittua 1960- ja 1970-luvuille tultaessa. Maaltamuuton seurauksena myös Savoan ja Pohjois-Pohjanmaalle asettuneita karjalaisia siirtyi Etelä-Suomen suuriin kaupunkeihin, joissa kielellinen sulautuminen jatkui. Pian ei monenkaan kaupungistuneen nuoren puheesta voinut huomata merkkiäkään alkuperäisestä äidinkielestä; sen sijaan uuden kotipaikan murre kuului läpi pitkälle vuosikymmenten, ehkä koko loppuelämän ajan. Tätä on tutkinut mm. Pirkko Nuolijärvi (1985).

Elvytystä

Mikä on sitten karjalan kielen tila Nyky-Suomessa? Sitä on pidetty "vakavasti uhanalaisena" lähinnä sillä perusteella, ettei Suomessa ole karjalaa puhuvia lapsia. Kuitenkin nyt tuntuu karjala elävän monella tapaa uutta kukoistustaan. Ilmiötä

kutsutaan kielelliseksi revitalisaatioksi eli kielen tietoiseksi elvyttämiseksi. (Pyöli 2007.) Missä vaiheessa karjalaiset sitten ovat kypsyneet herättelemään henkiin isiensä kieltä? Täsmällistä alkusysäystä on vaikea määritellä, mutta prosessi liittyy siihen maailmanlaajuiseen ilmiöön, joka 1970-luvulle tultaessa voimistui kaikkialla länsimaissa, nimittäin vähemmistökansojen etniseen heräämiseen eli tiedostamiseen. Myös kielelliset vähemmistöt eri puolilla maailmaa rupesivat vaatimaan oikeuksiaan. Itäisessä naapurimaassamme tämä herääminen alkoi muita myöhemmin, vasta perestroikan ja glasnostin hengessä 1980-luvun puolivälissä. Silloin Venäjän Karjalassa alettiin oivaltaa, ettei karjalan kieli ollutkaan pelkästään mummojen kylissä puhuma, halveksittava kielimuoto, vaan jotain paljon enemmän. Pohjoismaissa ryhtyivät oikeutta omaan kieleensä vaatimaan ensimmäisinä saamelaiset, ruotsinsuomalaiset ja Tornionlaakson meänkieliset. Entä tänne kotiutuneet rajakarjalaiset – olivatko he kenties nukahtaneet rekeen vällyjen alle? Tai matkan päätteeksi pudottaneet kielensä reestä ja löytäneet uuden, suomalaisen elämänmuodon, jossa varsinaiselle äidinkielelle ei enää löytynyt sijaa? Kiinnostiko kieli enää ketään?

Kyllä karjala kiinnosti, mutta vasta vuosikymmeniä myöhemmin. Aluksi vain muutamia aktiiveja, myöhemmin yhä laajempia piirejä. Juuret ja kieli rupesivat kiinnostamaan erityisesti meitä 2. ja 3. polven karjalaisia. Mutta olemmeko kenties myöhässä? Opetusministeriön muutama vuosi sitten teettämän selvityksen mukaan karjalankieltä taitavia olisi n. 5.000 ja sitä ymmärtäviä peräti 20.000 (Jeskanen 2004). Aika paljon meitä sen mukaan pitäisi olla. Tietysti sekä puhumisen että ymmärtämisen tasoja on monenkirjavia. Lukemisen ja varsinkin kirjoittamisen taidon tasoa mitattaessa luvut eivät todennäköisesti olisi tuota luokkaa. Puhuvatko karjalaa muutkin kuin ne viimeiset *pal'l'ahin jalloin* Karjalasta tulleet, jotka alkavat olla jo vähintään 70-vuotiaita? Muistitietoa ja passiivista osaamista meillä nuoremmillakin saattaa olla, vaikka kielestä näyttää tulleen paljolti seremonioiden kieli: juhlissa puhutaan ja pajatetaan, mutta miten käytännön kommunikoinnissa? Eikö ole varsin tavallinen tilanne, että kun kaksi karjalaista puhuu esim. puhelimesta, niin tervehdykset ja kuulumiset vaihdetaan ehkä karjalaksi, mahdollisesti vielä puheet päivän säästä, mutta heti kun päästään varsinaiseen asiaan, kieli vaihtuu suomeksi? Emme yksinkertaisesti ole tottuneet puhumaan vähänkään virallisista asioista karjalaksi. Tilanne on lähes sama kuin Venäjän Karjalassa n. 20 vuotta sitten – paitsi että suomen paikalla oli siellä venäjä.

Varsinaisesti virallisena elvytyksen alkuna Suomessa voidaan pitää vuotta 1995, jolloin Karjalan Kielen Seura perustettiin. Silloin nousi painetun karjalan kielen osuus kasvuun, aluksi Venäjän Karjalasta saatavan asiantuntija-avun turvin. Myöhemmin alkoi löytyä omaakin osaamista. Kielen käyttöala on merkittävästi laajentunut: tulossa on karjalankielisiä Muumi-kirjoja ja Kalevala, ja kohta pääsevät karjalaiset osallistumaan liturgiajumalanpalvelukseen omalla kielellään, kun kanttori Viktor Jetsun laatimat käännökset valmistuvat. Karjalan kehittämisessä kirjalliseen

muotoon on ollut verraton apu siinä, että Venäjän Karjalassa kieli on 20 vuoden työn tuloksena normitettu, ts. oikeinkirjoitus ja kielioppi on yhdenmukaistettu. Myös karjalankielinen lehti *Oma Mua* on löytänyt kanavansa meidänkin luettavaksemme. Kielikurssien kysyntää on Suomessa ollut kiitettävästi; tosin pula opettajista on kestovaivamme. Niinpä odotukset kohdistuvatkin Joensuun yliopiston suuntaan, jossa vuoden alusta on toiminut karjalan kielen ja kulttuurin professori. Opettajatilanteen soisi yliopistotason opiskelun myötä parantuvan – toivottavasti ei liian myöhään. Opettajatarve on polttava niin kauan kuin meillä on ketä opettaa. Yliopistolta voimmekin odottaa myös näkyvämpää roolia karjalan kielen elvyttämisessä.

Karjalan elvyttäminen on meillä Suomessa päässyt niin hyvään alkuun, että sen jatko pitäisi ehdottomasti turvata. Nyt on 3. polven aika astua remmiin, joskin meissä toisenkin polven karjalaisissa vielä riittää virtaa, ehkä joksikin aikaa. Koska kieli ei ole kokonaan pudonnut, vaan *riippuu rien jallaksil* (roikkuu reen jalaksilla), sen kiskominen rekeen on vielä mahdollista.

Tulevaisuus

Onko karjalalla sitten tulevaisuutta Suomessa, ja jos on niin millainen? Paljon on kiinni elvytyksen tukena käytettävistä keinoista. Voisivatko rekeen kiskomisintoa lisätä esim.

1. ne vähäiset kielellisen perinteen rippeet, jotka olemme esivanhemmiltamme onnistuneet saamaan ja säilyttämään, ts. ne heikot muistikuvat tyyliin *nenga pagizi mejän buabo* (näin puhui meidän mummo);
2. oman suvun vaiheisiin tutustuminen sukututkimuksen ja kotiseutumatkojen muodossa. Matkat pitäisi aina toteuttaa vähintään kahden, mielusti kolmen sukupolven yhteisenä projektina;
3. kielimme saama myönteinen julkisuus? Meidän ei todellakaan tarvitse hävetä karjalaa, se on tällä hetkellä POP. Kieli on ollut viime aikoina eräänlainen tiedotusvälineiden lemmikki: hyvin usein kerrotaan mediassa jostakin uudesta tai tekeillä olevasta karjalankielisestä hankkeesta (sanakirja, äänikirja, Kalevala, Muumit, kielipesätoiminta).
4. Tietenkin kaikessa henkisessä kulttuurityössä auttaa myös vahva tietoisuus omasta minästä eli karjalaisesta identiteetistä. Tällaisissa yhteisissä tapahtumissa herää kuitenkin usein kysymys: onko niin, että karjalaisuus säilyy tulevaisuudessa kieltä paremmin (Austin 2009). Vaikka kieltämme tukisi miten myönteinen kielipolitiikka tahansa eli saisimme odottamamme virallisen statuksen, ei siitä ole apua, elleimme me rajakarjalaiset itse tee karjalasta elävää, arkeen ja juhlaan käypää kieltä.

Arjessa ja juhlassa tarvitaan taitoa ilmaista itseään. Puhetaito kehittyy puhumalla, ja kirjoittamaan oppii, jos on oppinut suomeksikin. Onhan kyseessä lähin

sukukielemme, ja yhtäläisyydet suomen kieleen melkoiset. Sitä paitsi käytössämme alkavat olla jo kaikki mahdolliset apuneuvot: on oppi- ja sanakirjoja, äänikirjoja, kaunokirjallisuuttakin, jopa *karjalaine raadivo*... Vaikeampaa on ollut itäisen naapurin puolella, jossa ennen karjalaksi lukemaan ja kirjoittamaan oppimista on pitänyt ylittää eräs muuri: venäjäksi koulunsa käyneen ja kyrilliseen kirjaimistoon kasvaneen karjalaisen on pitänyt oppia myös latinalaiset kirjaimet.

Hebokuluu eli heporaukkaa ei kuitenkaan liene mielekästä kääntää enää Karjalan suuntaan: ei siellä entisillä alueillamme ole ketään, jonka kanssa puhumalla saisimme kielen puhkeamaan kukkaan. Luovutetuilla alueilla isännöivät nyt Ukrainasta ja Valko-Venäjältä tulleet uudet asukkaat ja heidän jälkeläisensä. Meidän karjalan kielemme on osa suomalaista identiteettiä, ja sille on löydyttävä elämisen mahdollisuudet Suomesta. Se ei kokonaan pudonnut evakkoreestä, tai jos putosi, niin vasta perillä, eikä se ainakaan täysin lakannut hengittämästä, joten elvyttäminen on mahdollista. Riippuu vain meistä ja jälkipolvistamme, miten jaksamme urakan hoitaa.

Ensisijaisesti minkä tahansa kielen elinvoimaisuus riippuu sen käytöstä. Ellemme puhu emmekä pukahda karjalaksi, voimme saman tien nakata sen yli reen reunan. Silloin tulevaisuuden kielentutkijat todennäköisesti analysoivat kieltämme pelkän tallennetun, painetun aineiston perusteella ja toteavat sadunkertojan sanoin: *olipa kerran kieli... ja sen pituinen se*. Ei kai meillä ole varaa jättää sellaista kielellistä perintöä jälkipolville?

Lähteet

- Austin, Paul 2009: *The Karelian Phoenix*. – Studies in Languages 45, Faculty of Humanities, Joensuu.
- Heikkinen, Kaija 1989: *Karjalaisuus ja etninen itsetajunta: Salmin siirtokarjalaisia koskeva tutkimus*. – Joensuun yliopiston humanistisia julkaisuja 9, Joensuu.
- Hietanen, Silvo 1982: *Siirtoväen pika-asutuslaki 1940. Asutuspoliittinen tausta ja sisältö sekä toimeenpano*. – Historiallisia tutkimuksia 117, Helsinki.
- Hämynen, Tapio 1993: *Liikkeellä leivän tähden: Raja-Karjalan väestö ja sen toimeentulo 1880-1940*. – Historiallisia Tutkimuksia 170. Suomen historiallinen seura, Helsinki.
- Hämynen, Tapio 1995: *Suomalaistajat, venäläistäjät ja rajakarjalaiset. Kirkko- ja koulukysymys Raja-Karjalassa 1900-1923*. – Ortodoksisen teologian laitoksen julkaisuja 17, Joensuun yliopisto, Joensuu.
- Nuolijärvi, Pirkko 1985: *Kolmannen sukupolven kieli: Helsinkiin muuttaneiden suurten ikäluokkien eteläpohjalaisten ja pohjoissavolaisten kielellinen sopeutuminen*. SKST 436. SKS, Helsinki.
- Paukkunen, Leo 1989: *Siirtokarjalaiset Nyky-Suomessa*. – Jyväskylän yliopiston yhteiskuntapolitiikan laitoksen tutkimuksia A.5, Jyväskylä.

- Pyöli, Raija 2007: Ottua libo jättiä? Aunuksenkarjalan revitalisaatiota Suomessa. *Virsu III. Suomalais-ugrilaisia kohdekieliä ja kontakteja*. Toim. Pirkko Muikku-Werner, Ossi Kokko ja Hannu Remes. *Studies in Languages* 42, Joensuun yliopisto, 153-164.
- Sallinen-Gimpl, Pirkko 1994: *Siirtokarjalainen identiteetti ja kulttuurien kohtaaminen*. Kansatieteellinen arkisto 40. Suomen Muinaismuistoyhdistys, Helsinki.
- Waris, Heikki – Jyrkilä, Vieno – Raitasuo, Kyllikki – Siipi, Jouko 1952: *Siirtoväen sopeutuminen. Tutkimus Suomen karjalaisen siirtoväen sosiaalisesta sopeutumisesta*. – Yhteiskunnallisen korkeakoulun julkaisuja IV, Helsinki.